

УДК 32-027.21+174:[351:004.8]
DOI 10.35423/2078-8142.2025.1.1.6

А. К. Малєєв,
здобувач PhD, філософський факультет,
кафедра теоретичної і практичної філософії,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна
e-mail: anton.maleyev@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-4122-9277>

ДЕРЖАВНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ: ВІД ЛЮДИНИ ДО ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Впровадження штучного інтелекту в державне управління значно підвищує ефективність, але водночас породжує хибні уявлення про зникнення самої держави. У статті досліджено трансформацію ключових аспектів держави в умовах розвитку ШІ та цифрових технологій, зокрема зміну природи суверенітету, кордонів, громадянства, бюрократії та надання послуг. Аналізуються філософські концепції Жан-Жака Руссо, Іммануїла Канта, Макса Вебера, Нікласа Лумана, Чарльза Тіллі, Сиріла Н. Паркінсона та Девіда Чалмерса, що слугують теоретичним підґрунтям для дослідження. Особлива увага приділена сучасним змінам у державності, які виникають внаслідок інтеграції ШІ у різні сфери суспільно-політичного життя. Автор акцентує увагу на етичних та філософських питаннях, пов'язаних з накопиченням великих обсягів даних, розмиванням кордонів між публічним і приватним, автоматизацією державних процесів та потенційною свідомістю ШІ. Висловлюється припущення про формування нового станового суспільства, в якому державний суверенітет та суб'єктність поширюється на громадян незалежно від їхнього місцезнаходження.

Ключові слова: штучний інтелект, держава, трансформації, свобода волі, інформація, суверенітет, суб'єктність, бюрократія.

Важко знайти сферу публічних або приватних інтересів, яка під впливом інструментів штучного інтелекту трансформується таким самим радикальним чином, як держава. Останнім часом дедалі частіше основою таких змін стають інструменти ШІ, що призводить до прискорення та оптимізації бюрократичних процесів, мінімізуючи корупцію та зловживання.

Суть цих змін, на перший погляд, доволі проста: фізичну присутність чиновника, який виконував делеговані йому функції, поступово замінює комп'ютерний алгоритм. Як наслідок, виникає спокуса уявити, що держава стає ефемерною, застарілою конструкцією – особливо на тлі зростання впливу транснаціональних корпорацій, відносної відкритості кордонів (принаймні для громадян західного світу) та можливості отримувати державні послуги з-за кордону.

Проте, такі припущення лишаються радше спекулятивними. Насправді, сучасна держава не лише не відходить на другий план, а навпаки – набуває дедалі більшої ваги у суспільно-політичному житті. Масштаб змін, які вона переживає, засвідчує, що ми перебуваємо на порозі нового уявлення про суб'єктність – особливо в контексті ухвалення рішень і функціонування влади.

Штучний інтелект трансформує державу не лише технологічно, а й структурно: із замкненої національної одиниці вона перетворюється на глобальну мережу, що вступає в конкуренцію з іншими мережевими структурами у межах капіталістичної логіки – незалежно від того, йдеться про демократичні чи авторитарні режими. Закладаючи основи нового типу станової структури – не лише в Європі, а в глобальному масштабі, ШІ стає каталізатором тієї модернізації, яка триває вже не одне десятиліття, але тепер набирає небаченої швидкості.

Утім, якщо поглянути уважніше, виникає й інше, не менш вагоме припущення: дедалі глибока інтеграція інструментів ШІ в роботу державного апарату, особливо в контексті автономного ухвалення рішень, може призвести до формування держави як неперсоніфікованого суб'єкта, що дедалі більше віддалятиметься від суспільства. Таким чином, можна припустити, що перший «повно-

цінний» штучний інтелект, з яким людство зіткнеться, не буде нагадувати людину – він постане у вигляді державного апарату.

Щоб осмислити ці тенденції, звернімося до кількох ключових аспектів: по-перше, до природи інформації як ресурсу та об'єкта державного інтересу. Адже у середині ХХ ст. Клод Шенон формує концепцію інформаційної ентропії, що закладає основу підходу до інформації як до ресурсу цілі. Певний відгомін цього ми можемо спостерігати і в теоретичних напрацюваннях Маршала Маклюєна.

По-друге, до характеристик класичної держави, які найбільше змінюються під впливом інформаційних технологій і ІІІ. Серед ключових рис ми розглянемо суверенітет, бюрократичний апарат, класичне розділення на публічне на приватне та зміну цих підходів. Класичні твердження щодо них у соціально-політичній філософії яскраво представлені такими класиками, як Жан-Жак Руссо, Іммануїл Кант, Макс Вебер, Ніклас Луман Чарльз Тіллі, Ганна Арендт і Френсіс Фукуяма.

І, нарешті, по-третє, – до основних векторів трансформації, які ми спостерігаємо сьогодні. Для цього ми скористаємося напрацюваннями Сиріла Паркінсона, звернувшись до його, хоч і сатиричних, та все ж влучних законів розвитку бюрократії. Також ми розглянемо сучасні приклади подій, що яскраво ілюструють зміни у державі, як інституті.

Інформація як ціль та ресурс

Ключем до розуміння трансформацій, які штучний інтелект провокує в межах державного устрою, стає «інформація». Від самого моменту свого формального осмислення вона відкрила шлях до розвитку «розумних» машин. Та коли йдеться про державу, інформація виявляється водночас і об'єктом прагнення, і засобом реалізації влади – тобто ціллю і ресурсом. Саме це подвійне значення формує підґрунтя для можливої еволюції держави у форму, тотожну штучному інтелекту.

Ще у середині ХХ ст. Маршал Маклюєн глибоко відчув природу змін, які принесла епоха нових медіа. Він відзначав, що

домінування друкованої культури структурувало наше мислення через мову – літери, слова, речення, абзаци – і наділяло знання лінійною, послідовною формою. Але мови – різні, і структура знання в одній не обов'язково дорівнює структурі в іншій. Це породжувало труднощі у стандартизації та масштабуванні знання, особливо у випадках, коли постала потреба передавати його на відстань за допомогою технічних засобів.

Вирішенням цієї проблеми стало відкриття двійкового коду – універсальної цифрової форми, яка лягла в основу сучасної інформаційної епохи. Винахід способу електронного передання даних став не лише технологічною революцією, а й радикально змінив наше сприйняття самого знання. У 1948 р. американський математик і інженер Клод Шенон у роботі «*A Mathematical Theory of Communication*» сформулював концепцію інформаційної ентропії: «Ентропія H дискретної випадкової величини показує рівень невизначеності або кількість «інформації», яку несуть її можливі результати» (переклад мій. – *А. М.*) [15, с. 8]. Іншими словами, кожен біт переданої інформації відкриває простір для нових інтерпретацій, сенсів і варіацій – значно ширший, ніж той, який пропонує слово у тексті. Попри те, що ще задовго до Шенона Семюел Морзе інтуїтивно осягнув потугу коду як носія смислу, справжній інформаційний прорив пов'язаний з появою електронних засобів комунікації – радіо, телебачення, телефону, а згодом – Інтернету, який уособлює найбільш універсальну систему обміну знаннями, думками й уявленнями.

Кожне передання даних у цій системі примножує інформацію не лише кількісно, а й семантично – через те, як вона сприймається, інтерпретується і трансформується споживачами. І саме ця динаміка змусила філософів і вчених по-новому подивитися на феномен комунікації. Стало зрозуміло, що в міжособистісному обміні йдеться не так про знання, як про інформацію. Ця відмінність – між тим, що особистість просто знає, і знанням як осмисленою, упорядкованою формою фактів – окреслює межу між суб'єктивністю та інституційною пам'яттю.

У такій ситуації шляхи циркуляції інформації перетворюються водночас і на підсилювач голосу індивіда, і на архів, де зберігаються знання про нього. Постає закономірне питання: хто є основним монополістом у сфері обміну інформацією? І відповідь на нього в наш час стає дедалі очевиднішою – це держава. Вона не просто контролює інформаційні потоки, а й дедалі глибше інтегрує інформацію у власну структуру, сприймаючи її і як стратегічну ціль, і як невичерпний ресурс влади.

Ключові аспекти класичної держави

Інформаційна модернізація держави тісно пов'язана з її здатністю усвідомлювати власні бюрократичні процеси. Найкращу аналогію тут можна знайти в іншому суб'єкті – людині. Як свідомість передувє самосвідомості, так і класична держава лише тоді переходить до інформаційної доби, коли починає рефлексувати над власними механізмами функціонування. Це – момент, коли державна машина починає «дивитися на себе ззовні», як складна комунікаційна система, що обробляє інформаційні потоки. Як писав соціолог Ніклас Луман, «суспільство функціонує через комунікаційні системи, які приймають рішення на основі потоків інформації, постійно адаптуючись до навколишнього середовища» [12, с. 1].

Класична держава початку ХХ століття мала низку ключових ознак:

- домінування національної спільноти як джерела легітимності;
- структура, заснована на поділі влад і функціонуванні інституцій;
- ієрархічна система вертикального управління, що бере початок у монархіях;
- зосередженість внутрішньої та зовнішньої політики на контролі, порядку та захисті – як кордонів, так і економічних інтересів.

Попри політичну еволюцію, бюрократія залишалася і залишається фундаментом державного устрою. Макс Вебер визначав: «Найчистішою способом реалізації законної влади є викорис-

тання бюрократичного адміністративного штату» [18, с. 220]. Проте, в умовах класичної держави, ця логіка часто-густо викривлялася, адже посадовець діяв не як нейтральний агент закону, а й як «патрон», що надає послуги за принципом давньоримської моделі «патрон-клієнт». Держава у такому вигляді не просто гарантує права, а виконує запити, що мають комерційне чи приватне підґрунтя. Це формує культуру посередництва, де особисті зв'язки набувають надмірної ваги – саме вони стають підґрунтям корупції й міфу про «глибинну державу» (deep state).

Як іронічно зауважував Вебер: «З одного боку, капіталізм на своїх сучасних етапах розвитку потребує бюрократії, хоча обидва виникли з різних історичних джерел. З іншого боку, капіталізм є найбільш раціональною економічною основою для бюрократичного адміністрування і дає йому можливість розвиватися в найбільш раціональній формі, особливо тому, що з фіскальної точки зору він забезпечує потрібні грошові ресурси» [18, с. 224]. У сильних правових системах це виливається у формалізований легальний лобізм. У слабких – у зрощення влади та великого капіталу, що часто має риси мафіозного устрою. У пострадянських країнах, зокрема в Україні, цю модель прийнято називати олігархією.

XX століття також дало теоретичне осмислення природи державної влади – спочатку у працях Макса Вебера, а пізніше у дослідженнях Чарльза Тіллі. За Вебером, держава монополізувала фізичне насильство: «сьогодні ми маємо зазначити, що держава – це людська спільнота, яка (успішно) заявляє про свою монополію на легітимне використання фізичного насильства в межах визначеної території» [19, с. 1]. Тіллі ж уточнив, що для того, щоб монополізувати насильство, держава змушена руйнувати горизонтальні мережі довіри між людьми: «починаючи з сімнадцятого століття, правителям вдалося рішуче змінити баланс на свою користь як проти окремих громадян, так і проти конкуруючих можновладців у межах власних держав. Вони зробили кримінальним, непопулярним та непрактичним для більшості своїх громадян носіння зброї, оголосили поза законом приватні армії та створили враження нор-

мальності, коли озброєні представники держави протистоять незброєним цивільним» [17, с. 69].

Ці мережі довіри виникають через обмін інформацією, тож їх руйнація потребує контроль над самою інформацією – через цензуру, обмеження і медіа-монополію. Саме тому між державою та інформацією існує глибокий конфлікт: там, де суспільство здатне протистояти узурпації інформаційного простору, виникає демократія. Там, де ні, утверджується тоталітаризм.

Від приватного життя до баз даних

Ще від часів античної Греції та Риму життя людини поділялося на публічне – серед громадян, на політичних посадах і в громадських справах, та приватне – вдома, у родині. Це розділення було настільки глибоко вкорінене, що вважалося майже сакральним: втручання у приватне життя допускалося лише у крайніх випадках. Ідея такого поділу зберігалася століттями, хоч і зазнавала модифікацій. Ганна Арендт доволі чітко описує ідею такого розділення: «Тепер кожен громадянин належав до двох рівнів екзистенції, тому в його житті виникла велика відмінність між тим, що є його власним (*idiori*) та тим, що є спільним (*κοινων*)» [1, с. 34].

Із розвитком державних інституцій поняття приватності вийшло за межі лише «домашнього» і почало охоплювати також інформацію, якою можуть володіти треті особи або держава стосовно індивіда та його родини. В епоху перед Ренесансом, з огляду на загальну недосвідченість і високі витрати на збір інформації, документування особистих даних майже не велося. Лише на початку XX ст. технічний і науковий прогрес дав змогу фіксувати і зберігати дані про громадян у масштабах, потрібних для управління державою.

Допоки суверенітет мав жорстку територіальну прив'язку, питання підданства або громадянства вирішувалося просто. Мешканець Франції на початку XIV ст. був підданим короля Філіпа IV Вродливого. Фермер з британських островів у середині XIX ст. – підданим королеви Вікторії. А після Другої світової війни мешка-

нець Апеннінського півострова вже мав паспорт громадянина Італійської Республіки.

Власне, саме паспорт та громадянство стали відповіддю на виклики масових міграцій після Першої світової війни. Коли більшість європейських монархій зникли, а люди почали вільніше пересуватися світом, постала потреба в уніфікованому документі, що засвідчує особу й громадянство. Це була не просто технічна зміна, а глибинна трансформація погляду на людину в політичному просторі. Вона стала настільки суттєвою, що, можна сказати, стала більш важливим елементом особистості в політичному плані, ніж його формальний власник. Ганна Арендт, розглядаючи витоки тоталітаризму, наводить також детальний аналіз усіх хитросплетінь довкола інститутів громадянства, паспорту та статусу біженця. Адже всі ці інститути дали можливість доволі серйозно цементувати суспільство всередині держави як «кристалізовану» спільноту. А також визначити всіх, хто до неї не відноситься. Ось як вона описує конфлікт довкола ідеї уніфікованого документа для осіб без громадянства: «Спроба забезпечити всіх осіб без громадянства уніфікованими посвідченнями особи викликала запеклий опір з боку власників Нансенівських паспортів, які стверджували, що їхній паспорт є "ознакою юридичного визнання їхнього особливого статусу" (Див. Jermings, op. cit.). До початку війни навіть біженці з Німеччини аж ніяк не прагнули злитися з масою осіб без громадянства, а надавали перевагу опису "refugié provenant d'Allemagne" (біженець з Німеччини) з його залишком національності» [1, с. 283].

Паспорт як новий соціально-політичний інструмент спричинив і нові вимоги: ідентифікація особи тепер передбачала фіксацію імені, дати й місця народження, сімейного стану, а згодом і фізичних характеристик. Паралельно розвивалися інші джерела збору інформації: медичні картки, податкові реєстри, записи про місце роботи. Однак ці дані були розрізненими та зберігались у різних інстанціях, без спроб централізації. Державна політика, навпаки, часто захищала конфіденційність.

Ця ситуація почала стрімко змінюватися з розвитком інформаційних технологій. Уже в другій половині ХХ ст. з'ясувалося, що спецслужби тоталітарних режимів, як-от Штазі у НДР або КДБ у СРСР, мали надзвичайно глибокі бази даних про громадян. Проте технічних можливостей для справжньої обробки масивів інформації тоді ще не існувало.

Справжня революція сталася з появою цифрових технологій. Мережі Інтернету, статистичний аналіз і штучний інтелект відкрили шлях до глобального збирання та аналізу поведінкових даних. Ці можливості найперше використали у маркетингу: достатньо зробити кілька пошукових запитів – і рекламні платформи починають пропонувати відповідні товари чи послуги. Знання перетворюється на ринок.

Проте наслідки ширші за споживацтво. Соціальні мережі, цифрові профілі, платіжна історія, медичні дані, пересування, політичні вподобання – усе це тепер зібрано в цифрових базах. І хоча Мішель Фуко не дав серйозної оцінки інформаційному суспільству, він доволі ґрунтовно розглянув концепцію впливу знання на органи влади. І хоч його ідеї стосуються правоохоронного світу, та їх справедливо можна адресувати усьому виміру суспільно-політичного життя. Перефразовуючи його ідеї можна стверджувати, що знання – це не просто ресурс, яким володіють чи не володіють інституції, а спосіб здійснення спостереження й влади над людьми [6, с. 360].

Системи штучного інтелекту вже активно використовуються в управлінні мегаполісами. У Нью-Йорку, Сінгапурі, Токіо ШІ аналізує транспортні потоки, керує світлофорами, визначає оптимальні маршрути – усе це на основі даних із камер, GPS-трекерів і мобільних додатків. Та коли ж ці самі інструменти починають впливати на політичні процеси – виникає зовсім інший рівень загроз. Алгоритми прогнозування вже сьогодні можуть точніше за соціологів визначати, які саме меседжі потрібно надіслати конкретному виборцю, щоб вплинути на його рішення.

Вибори президента США 2024 р. стали першим масштабним випробуванням технологій ШІ у сфері політичного прогнозу-

вання. Алгоритми аналізували поведінкові патерни і з 95% точністю визначали, які гасла й повідомлення найбільше резонують з окремими групами населення. Це підвищило ефективність кампаній, але водночас поставило серйозні етичні запитання. Ентоні Блінкен у ході кампанії окреслив загрози для політичного процесу: «Цього року на виборців і кандидатів чекає потік брехні, який задушить серйозні громадянські дискусії» [3].

Ще раніше, під час референдуму щодо Брекзиту у Великій Британії, алгоритми не лише прогнозували результати, а й допомогли виявити для мобілізації ті верстви населення, які зазвичай не голосують. Саме завдяки цій персоналізації та емоційній точності вдалося схилити терези на користь виходу Сполученого Королівства з ЄС.

Це все наочні приклади того, як держава з розвитком інформаційних технологій, штучного інтелекту та централізованих баз даних починає дедалі ширше й глибше узагальнювати знання про своїх громадян. Почалося це з безпекових потреб, продовжилося міркуваннями зручності, а тепер – і політичною доцільністю. Усе це поступово стирає ту тонку межу між публічним і приватним, що була закладена ще в античні часи.

Право на приватність ще ніколи не було настільки важливим. Адже масштаб, з яким держава та великі корпорації сьогодні володіють інформацією про кожного з нас, створює нову реальність – реальність, де персональний простір дедалі частіше стає умовністю, на фоні практичної доцільності.

Бюрократичні зміни

Поява інформації як нового ресурсу для держави запустила трансформацію причинно-наслідкових зв'язків усередині сталих бюрократичних систем. Цей процес тривав майже непомітно, допоки інформація здебільшого опрацьовувалася вручну чиновницьким апаратом. Проте, щойно до обробки даних долучилося програмне забезпечення з використанням інструментів штучного інтелекту, постало питання: якою є справжня сутність держави? І першою у центрі уваги опинилася фігура чиновника. Адже, говорячи

про державу, ми насамперед уявляємо її через бюрократичний апарат. Саме урядові структури та їхні «ритуали» надають легальності всій державній системі – як у внутрішньому, так і в зовнішньополітичному вимірах. Ідеї Вебера на цю тему ми вже озвучували вище.

У 1955 році британський історик Сиріл Норткотт Паркінсон опублікував сатиричну статтю, яка згодом увійшла до його книжки «Parkinson's Law: The Pursuit of Progress». Проаналізувавши одну з найдавніших традицій державного управління – британську, він дійшов несподіваного висновку: загальна кількість зайнятих у бюрократії осіб зростає на 5–7 % щороку, незалежно від змін в обсязі необхідної роботи. «І це число незмінно виявиться між 5,17 відсотка та 6,56 відсотка, незалежно від будь-якої зміни обсягу роботи (якщо така взагалі буде)» [14].

Це спостереження стало основою двох його знаменитих аксіом:

- чиновник прагне множити підлеглих, а не суперників;
- чиновники створюють один одному роботу.

Паркінсон іронічно, але влучно показав уразливість системи перед внутрішньою експансією – розростанням самих себе. Умовно можна розділити діяльність держави на ключову – виконання основних функцій: безпека, правосуддя, адміністративне забезпечення; і побічну – забезпечення функціонування апарату як такого. Обсяг ключової роботи зростає повільно, тоді як обсяг побічної – майже в геометричній прогресії. Результатом є роздутий штат, у якому справжня змістовна робота не збільшується, але працівників більше.

Утім, є ще одна, глибша риса бюрократії, яка робить її трансформацію особливо значущою. Коли Вебер говорить про легальне панування, він має на увазі систему правил, дотримання яких набуває майже сакрального статусу – подібно до релігійних звичаїв. Проте, на відміну від релігії, у державі джерелом цих норм є не Бог, а сам бюрократичний апарат. Саме він задає уявлення про «правильне» – і на загальному рівні, і в конкретних випадках.

Коли державні функції виконує чиновник – це жива людина, яка персоніфікує й матеріалізує державу. Незважаючи на всю

складність структури, кожна її функція має людське обличчя. У середньовіччі держава часто уособлювалася монархом. Сьогодні – тисячами бюрократів. Але ІІІ змінює цю картину. Державна суб'єктність більше не персоніфікована – вона поступово втілюється у комп'ютерному алгоритмі.

У простих процедурах – наприклад, обробці звітів, видачі довідок, нарахуванні податків – це цілком логічне рішення. Адже тут не так багато варіантів дій, а самі процеси зводяться до обміну інформацією. Одним з яскравих прикладів рутинної інтеграції ІІІ в державну практику є його застосування у сфері адміністрування податків. У Великобританії, наприклад, HM Revenue and Customs запровадила машинне навчання для обробки мільйонів податкових декларацій щороку. Алгоритми автоматично розподіляють їх за рівнем ризику, виокремлюючи лише найскладніші або потенційно шахрайські випадки для перевірки людиною, що суттєво скорочує обсяг ручної праці та прискорює процес ухвалення рішень. Подібні системи вже широко застосовуються і в інших країнах. Як зазначає ОЕСР у своєму звіті 2022 року:

«Системи на основі штучного інтелекту дедалі частіше використовуються в податкових адміністраціях для автоматичної обробки декларацій, виявлення аномалій та визначення аудиторських ризиків – значно зменшуючи потребу в перевірці людиною у рутинних випадках» [13, с. 78].

Ці приклади засвідчують, що ІІІ стає «невидимою бюрократією» – діючи всередині адміністративного апарату, не лише як інструмент, а як автономний і доволі ефективний механізм ухвалення рішень у межах структурного порядку держави. Ефективність прийняття рішень, особливо, коли йдеться про державні функції стає важливим критерієм. Френсіс Фукуяма звертає увагу, що «ще один, кардинально відмінний, підхід до вимірювання якості державної влади пропонує звертати увагу не на те, чим вона є, а на те, що вона робить» [7, с. 43].

Проте ситуація змінюється, коли йдеться про підтримання правопорядку, формування політик, судочинство, законотворення. Тут немає універсальних рішень, а сценарії часто суперечать одне

одному. Це особливо унаочнено в англосаксонській системі права, де прецедент, виняток чи нова обставина можуть змінити хід усієї справи. Утім, останнім часом ми бачимо ентузіазм держав і науковців інтегрувати ШІ навіть у ці складні сфери. Наприклад, у Великобританії мовні моделі поступово стають помічниками суддів, розширюючи їх аналітичні можливості для підготовки документів. «Лорд-суддя Апеляційного суду склав постанову за допомогою ChatGPT. Він попросив ChatGPT написати абзац для судових документів у справі зі сфери інтелектуальної власності. Суддя назвав ChatGPT «дуже корисним» і додав, що програми ШІ мають «великий потенціал» [4].

Водночас у Данії створили партію, очільником якої формально зробити велику мовну модель: «Публічним обличчям та лідером «Синтетичної партії» є штучний інтелект чат-бот Лідер Ларс, який запрограмований на політику данських маргінальних партій з 1970 року і покликаний представляти цінності 20% данців, які не беруть участі у виборах. Лідер Ларс не буде включений до виборчого бюлетеня, але люди-члени «Синтетичної партії» зобов'язуються реалізовувати свою платформу, створену штучним інтелектом» [2].

Якщо продовжити лінію міркувань Вебера, то можна припустити: у майбутньому виникнуть ситуації, за яких функції правосуддя та політичного управління виконуватимуться ШІ, що дасть йому потенційну можливість самостійно визначати, що є легальним, а що – ні, тобто стати новою інстанцією істини та справедливості.

Таким чином, ми спостерігаємо перехід від персоніфікованої бюрократії до безособової, заснованої на інструментах штучного інтелекту. Це ставить перед нами фундаментальне питання: чи можливо є держава, в якій бюрократичний апарат – вже не з людей, але все ще для людей?

Глобалізація державних послуг

Одним із класичних атрибутів держави є феномен суверенітету. У сучасному розумінні він остаточно сформувався на Вест-

фальській конференції 1648 р., яка завершила Тридцятирічну війну в Європі. Саме тоді було закладено фундаментальну ідею: «Чия держава – того й віра». Згодом це перетворилося на повноцінний постулат: держава самостійно вирішує внутрішні питання в межах своїх кордонів та виступає рівноправним суб'єктом у міжнародних відносинах. Власне, філософи наступні двісті років осмислювали це перетворення. Жан-Жак Руссо так описував суверенітет: «Отже, я стверджую, що суверенітет, який є виключно здійсненням загальної волі, ніколи не може відчужуватися, і що суверен, який є лише колективною істотою, може бути представлений лише самим собою: може передаватися влада, але не воля» [5, с. 31].

Принцип суверенітету породжує інший важливий атрибут – кордони. Саме вони визначають межу, де закінчується влада однієї держави й починається влада іншої. Кордони постають з ще одного важливого принципу суверенітету – невтручання у справи інших. Кант описує ідею вічного миру, виходячи саме з цього постулату: «Жодна держава не повинна насильно втручатися в конституцію та управління іншої» [11, с. 113]. У Стародавньому Римі це було проблематично: через відсутність чітко окреслених сусідів у сучасному розумінні, поняття суверенітету там було розмите. Навіть у середньовіччі, до Вестфальського миру, кордони здебільшого визначались економічним зиском, а не ідеєю виключної юрисдикції.

До ХХ століття державні послуги були тісно прив'язані до території. Фізичне перебування за межами держави унеможливлювало доступ до сервісів. Наприклад, голосування на виборах: ще пів століття тому участь громадянина США в президентських виборах, перебуваючи за кордоном, здавалася фантастичною. Та у 1986 р. це змінилось завдяки прийняттю федерального закону «Uniformed and Overseas Citizens Absentee Voting Act» (UOCAVA), який закріпив право громадян США, які проживають за кордоном, брати участь у виборах: «Закордонний виборець, який подає федеральний письмовий бюлетень для заочного голосування і пізніше отримує бюлетень штату для заочного голосування, може подати бюлетень штату для заочного голосування» [16, с. 3].

Ключова проблема полягала в інформаційному «розриві». Ти міг залишатися громадянином, платити податки, але, опинившись поза межами країни (або навіть у межах, як це продемонстрував Брекзит), держава могла «забути» про тебе. Цю ситуацію почала змінювати поява посольств і консульств у сучасному вигляді. Вони стали виконувати не лише дипломатичні, а й сервісні функції, перетворившись на своєрідні «точки доступу» до держави для її громадян за кордоном.

Таке розширення функцій трансформувало розуміння суверенітету. Відтепер він не обмежується територією. Громадянин несе частинку суверенітету своєї держави із собою, хоч би де перебував, розмиваючи тим самим традиційне сприйняття кордонів та закладаючи основи нового станового суспільства. Один з аспектів цього феномена висвітлює Джон Агню: «Системи правління або політичної організації не обов'язково мають бути територіальними, де географічні межі апіорі визначають обсяг членства в політичному утворенні (наприклад, у системах спорідненості чи кланових системах простір займається як продовження членства в групі, а не проживання на території, що визначає членство в групі як у територіальних державах), або фіксованими територіально (як у кочівників) [9, с. 391].

Цей тренд чітко проявився у президентських виборах у Молдові у 2020 та 2024 роках, коли 15% голосів надійшли від виборців, які мешкають за кордоном. Їхній вибір суттєво вплинув на результати голосування. Паралельний референдум щодо вступу до ЄС був провалений усередині країни, але «врятований» голосами діаспори.

Інший показовий приклад – поява електронного резидентства. Воно перетворює громадянство на сервіс: ти отримуєш права (доступ до послуг) та обов'язки (дотримання законів, сплата податків). У глобалізованому світі триває боротьба за платників податків, яка нагадує змагання імперій за ресурси.

Одним з інструментів цієї боротьби стають міжнародні угоди про уникнення подвійного оподаткування. Вони дають людям можливість бути резидентами однієї країни, проживати в ін-

ший, і сплачувати податки лише там, де це вигідніше. У відповідь малі країни ведуть кампанії, аби запросити мільйонерів чи корпорації у свій правовий простір. У результаті можна жити у США, працювати там, але бути резидентом Литви або Ірландії, користуватись онлайн-послугами, отримувати захист у консульствах – і водночас залишатися у взаємодії з власною державою через цифрові інструменти.

Усе це радикально змінює один з фундаментів державності – суверенітет. Тепер він – це не лише про контроль над територією й зовнішню політику. Він також охоплює інформаційні та правові стосунки з громадянами, незалежно від їхнього фізичного місцезнаходження. ІІІ та цифровізація дають громадянам інструменти, завдяки яким вони можуть зберігати зв'язок з державою, впливати на її життя та користуватись її сервісами – з будь-якої точки світу.

Висновки. Коробка з демонами

Опонуючи «Китайській кімнаті» Джона Серля, Девід Чалмерс наводить варіант аргументу під назвою «армія демонів». Його неодноразово також можна зустріти і у філософії Деніеля Деннета (у роботі «Consciousness Explained»). Якщо коротко, то замінимо мозкові «нейрони на маленьких демонів, що виконують ту саму каузальну роботу, а далі, поступово зменшуючи обсяг цієї роботи за допомогою заміни двох сусідніх демонів на одного, який виконує ту саму роботи» [8, с. 391]. Врешті-решт, залишається лише один демон, який виконує всі функції мозку. Якщо цей демон може оперувати так само, як мозок, то він фактично є свідомим аналогом штучного інтелекту. Цей експеримент є спробою показати, що навіть якщо свідомість складається з дискретних процесів, які можна розподілити між різними суб'єктами, то немає принципової причини, чому складний штучний механізм (наприклад, ІІІ) не міг би виконувати ті самі функції, що й мозок.

Цей аргумент можна застосувати і до державності. У монархіях суб'єктність держави втілювалась у постаті правителя. Із часом, з розвитком розподілу влад, ця суб'єктність дифузно розподілялась між бюрократами. Та навіть у цьому випадку вона залиша-

лась персоніфікованою. Водночас, впровадження цифрових сервісів на базі ШІ починає відокремлювати суб'єктність держави від конкретної людини. Суб'єктність залишається за електронними інструментами, перетворюючи державу на деперсоніфіковану корпоративну мережу.

Інформація стає не лише основою для розвитку ШІ, а й головним каталізатором змін у самій державності. Для держави дедалі важливішими стають не лише послуги, а й збір та обробка даних. Інформаційні канали перетворюються на нову форму публічного сервісу. Те, що раніше потребувало фізичної присутності (наприклад, участь у виборах), нині забезпечується у цифровому середовищі. Це означає, що держава перестає бути лише територією – вона стає мережею зв'язків, платформ і сервісів.

У такий спосіб змінюється і розуміння суверенітету. Якщо раніше він асоціювався з виключною владою в межах фізичних кордонів, то тепер центр уваги зміщується до зв'язку з громадянином – незалежно від його географічного розташування. Кожен громадянин перетворюється з об'єкта суверенітету на його носія, беручи державу із собою у цифрових каналах комунікації. Це розмиває не лише кордони, а й саму ієрархію політичної належності, трансформуючи громадянство з правового статусу на активну форму участі. Більше того, держави тепер змагаються не лише за території, а й за резидентів, податки, таланти, інновації. Електронне резидентство, цифрові податкові угоди, глобальні офіси – усе це формує нове поле дипломатії і геополітики, не менш важливе за фізичні ресурси.

Отже, ми бачимо, як штучний інтелект запускає глибоку трансформацію суспільно-політичної форми держави. Водночас це відкриває перед нами низку фундаментальних філософських питань: що таке держава в умовах автоматизації? Якою буде її суб'єктність, якщо ШІ досягне рівня свідомості і свободи волі? Чи збережеться людська участь як елемент державного устрою – чи ми стоїмо на порозі її нового, нечуваного етапу? Пошук відповідей на ці питання є метою, зокрема, і наших подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аренд Г. Становище людини / пер. з англ. М. Зубрицька. Жовква : Літопис, 1999. 255 с. URL : https://shron1.chtyvo.org.ua/Arendt_Hanna/Stanovysche_liudyny.pdf (дата звернення: 07.02.2025).
2. Іваненко Н. Данську політичну партію Synthetic Party очолив штучний інтелект. Межа. URL : <https://mezha.media/2022/10/15/dansku-politychnu-partiiu-ocholyv-shtuchnyu-intelekt> (дата звернення: 07.02.2025).
3. На виборців в багатьох країнах чекає «потік брехні» – Блінкен закликав боротись з дезінформацією. Голос Америки. URL : <https://www.holosameryky.com/a/hromadiany-ta-kandyaty-zishtovhnutsia-z-potokom-brehni-blinken/7532359.html> (дата звернення: 20.02.2025).
4. Петрів О. Роль штучного інтелекту в модернізації судової системи: інструменти для суддів. Центр демократії та верховенства права (ЦЕДЕМ). URL : <https://cedem.org.ua/consultations/shtuchnyi-intelekt-sud/> (дата звернення: 17.02.2025).
5. Руссо Ж.-Ж. Про суспільну угоду, або Принципи політичного права / пер. з фр. О. Хома. Київ : Port-Royal, 2001. 349 с. URL : https://shron1.chtyvo.org.ua/Russo_Zhan-Zhak/Pro_suspilnu_uhodu_abo_pryntsypy_politychnoho_prava.pdf (дата звернення: 07.02.2025).
6. Фуко М. Наглядати й карати / пер. з фр. П. Тарашук. Київ : Комубук, 2020. 452 с.
7. Фукуяма Ф. Політичний порядок і політичний занепад / пер. з англ. Т. Цимбал, Р. Корнута. Київ : Наш формат, 2019. 608 с. URL : <http://kyiv-heritage-guide.com/sites/default/files/ФУКУЯМА-9%20%20-%20Політичний%20порядок%20і%20політичний%20занепад%202015%20608с.pdf> (дата звернення: 01.02.2025).
8. Чалмерс Д. Обчислювальні засади науки про пізнання. Антологія сучасної філософії науки, або усмішка ASIMO / ред.: В. Мельник, А. Синиця; пер. з англ. А. Синиця, І. Грабовський. Львів, 2017. С. 363–406.
9. Agnew J. The territorial trap: the geographical assumptions of international relations theory. International political economy. 1994. Т. 1, № 1. С. 53–80. URL : <https://doi.org/10.1080/09692299408434268> (дата звернення: 17.02.2025).
10. Arendt H. The origins of totalitarianism. New York : The World Publishing Company, 1958. 552 с. URL : <https://cheirif.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/08/hannah-arendt-the-origins-of-totalitarianism-meridi-an-1962.pdf> (дата звернення: 10.02.2025).

11. Kant I. Perpetual peace a philosophical essay / пер. з нім. M. C. Smith. London : George Allen & Unwin Ltd., 1903. URL : <https://www.gutenberg.org/files/50922/50922-h/50922-h.htm> (дата звернення: 17.01.2025).
12. Luhmann N. Social systems / пер. з нім. J. Bednarz, Jr, D. Baecker. Stanford University Press, 1996. 682 с.
13. OECD. Tax administration 2022. OECD. URL : https://www.oecd.org/en/publications/tax-administration-2022_1e797131-en.html (дата звернення: 10.02.2025).
14. Parkinson C. N. Parkinson's law. The Economist. URL : <https://web.archive.org/web/20150418081543/http://www.economist.com/node/14116121> (дата звернення: 07.01.2025).
15. Shannon C. E. A mathematical theory of communication. The bell system technical journal. 1948. Т. 27, № 3. С. 379–423. URL : <https://doi.org/10.1002/j.1538-7305.1948.tb01338.x> (дата звернення: 07.03.2025).
16. The Uniformed And Overseas Citizens Absentee Voting Act: Федер. закон від 28.08.1986. URL : <https://www.congress.gov/bill/99th-congress/house-bill/4393> (дата звернення: 17.01.2025).
17. Tilly C. Coercion, capital, and european states, AD 990-1990. Cambridge: Basil Blackwell, Inc, 1990. 269 с. URL : [https://pages.ucsd.edu/~bslantchev/courses/ps240/06%20Domestic%20Organizations%20and%20International%20Behavior/Tilly%20-%20Coercion,%20capital%20and%20European%20states%20\[Ch%201,3,6\].pdf](https://pages.ucsd.edu/~bslantchev/courses/ps240/06%20Domestic%20Organizations%20and%20International%20Behavior/Tilly%20-%20Coercion,%20capital%20and%20European%20states%20[Ch%201,3,6].pdf) (дата звернення: 10.02.2025).
18. Weber M. Economy and society / пер.: G. Roth, C. Wittich. University of California Press. 1642 с. URL : <https://archive.org/details/MaxWeberEconomyAndSociety/page/n13/mode/2up> (дата звернення: 07.02.2025).
19. Weber M. Politics as a vocation. Essays in sociology / пер. H. H. Gerth, C. W. Mills. New York, 1946. С. 77–128. URL : <http://fs2.american.edu/dfagel/www/class%20readings/weber/politicsasavocation.pdf> (дата звернення: 10.02.2025).

REFERENCES

Agnew, J. (1994). The territorial trap: The geographical assumptions of international relations theory. *International Political Economy*, 1(1), 53-80. <https://doi.org/10.1080/09692299408434268>

Arendt, H. (1999). *The position of a person*. Zubrytska, M. (Trans.). Litopys. Retrieved from https://shron1.chtyvo.org.ua/Arendt_Hanna/Stanovysche_liudyny.pdf [In Ukrainian].

Arendt, H. (1958). *The origins of totalitarianism*. The World Publishing Company. Retrieved from <https://cheirif.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/08/hannah-arendt-the-origins-of-totalitarianism-meridian-1962.pdf>

Chalmers, D. (2017). Computational foundations of cognitive science. In *Anthology of modern philosophy of science, or smile ASIMO*. Synytsia, A. & Hrabovskyi, I. (Trans.), pp. 363-406). Lvivskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka. [In Ukrainian].

Fuko, M. (2020). *Supervise and punish*. Tarashchuk, P. (Trans.). Komubuk. [In Ukrainian].

Fukuiaama, F. (2019). *Political order and political decline*. Tsymbal, T. & Kornuta, R. (Trans.). Nash format. Retrieved from <http://kyiv-heritage-guide.com/sites/default/files/ФУКУЯМА-9%202%20-%20Політичний%20порядок%20і%20політичний%20занепад%202015%20608с.pdf> [In Ukrainian].

Ivanenko, N. (2022, 15.10). *Danish political party Synthetic Party led by artificial intelligence*. Mezha. Retrieved from <https://mezha.media/2022/10/15/dansku-politychnu-partiiu-ocholyv-shtuchnyy-intelekt> [In Ukrainian].

Kant, I. (1903). *Perpetual peace a philosophical essay*. Smith, M. (Trans.). George Allen & Unwin Ltd. Retrieved from <https://www.gutenberg.org/files/50922/50922-h/50922-h.htm>

Luhmann, N. (1996). *Social systems*. Bednarz, J. & Baecker, D. (Trans.). Stanford University Press.

Voters in many countries face a "flow of lies" – Blinken calls for combating disinformation. (2024, 18.03). *Holos Ameryky (Voice of America)*. Retrieved from <https://www.holosameryky.com/a/hromadiany-ta-kandydaty-zishtovhnutsia-z-potokom-brehni-blinken/7532359.html> [In Ukrainian].

OECD. (2022, 23.07). *Tax administration 2022*. Retrieved from https://www.oecd.org/en/publications/tax-administration-2022_1e797131-en.html

Parkinson, C. N. (1958, 19.11). Parkinson's law. *The Economist*. Retrieved from <https://web.archive.org/web/20150418081543/http://www.economist.com/node/14116121>

Petriv, O. (2024, 28.02). *The Role of Artificial Intelligence in Modernizing the Judicial System: Tools for Judges*. Center for Democracy and the Rule of Law (CEDEM). Retrieved from <https://cedem.org.ua/consultations/shtuchnyi-intelekt-sud> [In Ukrainian].

Russo, Zh.-Zh. (2001). *On the Social Contract, or Principles of Political Law*. Khoma, O. (Trans.) Port-Royal. Retrieved from https://shron1.chtyvo.org.ua/Russo_Zhan-Zhak/Pro_suspilnu_uhodu_abo_pryntsypy_politychnoho_prava.pdf [In Ukrainian].

Shannon, C. E. (1948). A mathematical theory of communication. *The Bell System Technical Journal*, 27(3), 379-423. <https://doi.org/10.1002/j.1538-7305.1948.tb01338.x>

Tilly, C. (1990). *Coercion, capital, and european states, AD 990-1990*. Basil Blackwell, Inc. Retrieved from [https://pages.ucsd.edu/~bslantchev/courses/ps240/06%20Domestic%20Organizations%20and%20International%20Behavior/Tilly%20-%20Coercion,%20capital%20and%20European%20states%20\[Ch%201,3,6\].pdf](https://pages.ucsd.edu/~bslantchev/courses/ps240/06%20Domestic%20Organizations%20and%20International%20Behavior/Tilly%20-%20Coercion,%20capital%20and%20European%20states%20[Ch%201,3,6].pdf)

The Uniformed And Overseas Citizens Absentee Voting Act, Federalnyi zakon (1986). (SShA). Retrieved from <https://www.congress.gov/bill/99th-congress/house-bill/4393>

Weber, M. (b.d.). *Economy and society*. Roth, G. & Wittich, C. (Trans.). University of California Press. Retrieved from <https://archive.org/details/MaxWeberEconomyAndSociety/page/n13/mode/2up>

Weber, M. (1946). *Politics as a vocation. U Essays in sociology*. Gerth, H. & Mills, C. (Trans.), pp. 77-128). Oxford University Press. Retrieved from <http://fs2.american.edu/dfagel/www/class%20readings/weber/politicsasavocation.pdf>

Anton Maleyev

PHD Candidate, Faculty of Philosophy, Department of Theoretical and Practical Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv; Kyiv, Ukraine; e-mail: anton.maleyev@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-4122-9277>

State transformations: from human to artificial intelligence

Abstract

The implementation of artificial intelligence (AI) in public administration significantly enhances the efficiency of state functions while simultaneously posing several theoretical and practical challenges, including the illusion of the ethereal nature of government management. This article presents a philosophical investigation into the transformation of key aspects of statehood under the conditions of rapid digitalization and the integration of AI into various spheres of social life. The focus is placed on changes in sovereignty, subjectivity, citizenship, borders, the bureaucratic apparatus, and the provision of public services. The author emphasizes that the digitalization of the state does not signify its dissolution but rather a radical restructuring of its internal logic, structure, and modes of interaction with citizens. A central theoretical perspective of the study is the phenomenon of information, which in the digital age functions simultaneously as a strategic resource and an object of state policy. Special attention is given to the transformation of private data – even of a personal nature – into a matter of public concern, thus becoming the foundation of regulatory governance. The article also explores a new epistemological paradigm emerging through AI systems: knowledge is increasingly perceived not as the result of individual reasoning but as a product of algorithmic data processing. This shift alters societal perceptions of truth and authority and contributes to the erosion of the classical distinction between the private and public spheres, facilitating centralization and challenging traditional notions of civil society. Theoretical foundations for the study are drawn from the works of Jean-Jacques Rousseau, Immanuel Kant, Max Weber, Niklas Luhmann, Charles Tilly, Cyril N. Parkinson, and David Chalmers. Building on these thinkers, the author outlines several core transformations brought about by AI: (1) The diminishing role of the bureaucrat as a personal embodiment of state power, with procedural systems increasingly operating autonomously through machine learning and

algorithmic governance; (2) The transformation of sovereignty from a territorially bounded form into a networked structure that enables citizens to interact with the state regardless of their physical location, thus laying the foundation for a new, globalized mode of social organization; (3) The growing capacity of the state to regulate and control through access to vast datasets, raising acute ethical dilemmas regarding the limits of state intervention in private life and the evolving political status of the individual in the digital era. A key philosophical question raised in the article concerns the potential for the state itself to emerge as an AI-based subject. The author analyzes David Chalmers' thought experiment The Army of Demons, which models a system in which disembodied cognitive agents collectively form a unified consciousness. This conceptual framework leads to the provocative question: can a fully digitalized state become a conscious and autonomous entity, deserving recognition as a subject in its own right? The article is intended for a wide audience, including scholars, philosophers, political scientists, public administrators, and civic actors interested in contemporary transformations of statehood, the ethical aspects of the digital age, and the long-term impact of AI on the political organization of society.

Keywords: artificial intelligence, state, transformation, free will, information, sovereignty, subjectivity, bureaucracy.

Стаття надійшла / Article arrived: 10.02.2025

Схвалено до друку / Accepted: 14.04.2025